

УДК 159.9

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СОЦІАЛЬНО-ПЕРЦЕПТИВНОЇ ТА ПСИХОСОМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

Коваленко М. А., Верещинська Я. В.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Українська інженерно-педагогічна академія, Україна, Харків

Обґрунтовано основні напрямки визначень компетентності практичного психолога та розглянуто її ключові складові. Визначено поняття соціально-перцептивної компетентності як соціально-перцептивні здібності, які в міжособистісному сприйнятті проявляються в якості соціально-перцептивних умінь. Проаналізовано психосоматичну компетентність як здатності до актуалізованої у досвіді інтерпретації, корекції чи розвитку феноменів Я-тілесного. Проведено експериментальне дослідження, спрямоване на визначення психологічних особливостей взаємозв'язку типів ставлення до тіла та соціального інтелекту майбутніх психологів. Виявлено кореляційний зв'язок між розвивальним, бережливим, відчуженим та контролюючим ставленням до тіла з соціальним інтелектом. Визначено, що розвивальне та бережливе ставлення до тіла передбачає високий рівень соціального інтелекту, а відчужене та контролююче – низький рівень.

Ключові слова: компетентність практичного психолога, соціально-перцептивна компетентність, психосоматична компетентність, ставлення до тіла, соціальний інтелект.

Коваленко М. В., Верещинская Я. В. Особенности взаимосвязи социально-перцептивной и психосоматической компетентности будущих психологов / Украинская инженерно-педагогическая академия, Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, Украина, Харьков

Обоснованы основные направления определений компетентности психолога и рассмотрены ее ключевые составляющие. Определено понятие социально-перцептивной компетентности социально-перцептивных способностей, которые в межличностном восприятии проявляются в качестве социально-перцептивных умений. Проанализирована психосоматическая компетентность как способность к актуализированной в опыте интерпретации, коррекции или развития феноменов Я-телесного. Проведено экспериментальное исследование, направленное на определение психологических особенностей взаимосвязи типов отношения к телу и социального интеллекта будущих психологов. Выявлена корреляционная связь между развивающим, бережливым, отчужденным и контролирующим отношением к телу с социальным

интеллектом. Определено, что развивающее и бережное отношение к телу предполагает высокий уровень социального интеллекта, а отчужденное и контролирующее - низкий уровень.

Ключевые слова: компетентность психолога, социально-перцептивная компетентность, психосоматическая компетентность, отношение к телу, социальный интеллект.

Kovalenko M. V., Vereschinskaya Y. V. Features of the relationship of social and perceptual and psychosomatic competence of future psychologists / Ukrainian engineering and pedagogical university, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine, Kharkiv

The basic directions of the definitions of competence psychologist are set and discussed its key components. The concept of social and perceptual competence of social and perceptual abilities that are manifested in interpersonal perception as a social and perceptual skills. It was analyzed psychosomatic competence as the ability to actualized in the experience of interpretation, correction or development of phenomena bodily-I. An experimental study aimed at determining the psychological characteristics of the relationship types and relationship to the body of social intelligence of future psychologists. Correlation between developing, thrifty, aloof and controlling attitude to the body with the social intelligence was shown. It was determined that the developing and the respect for the body implies a high level of social intelligence, and alienated and controls implies its low level.

Keywords: competence of a psychologist, social and perceptual competence, psychosomatic competence, body-attitude, social intelligence.

Актуальність теми. В умовах динамічних соціально-економічних перетворень, які відбуваються в Україні і супроводжуються як позитивними змінами, так і суттєвими складнощами, підвищується суспільний запит на психологічну допомогу населенню, що, в свою чергу, потребує достатньої кількості висококваліфікованих психологів-практиків, які відрізняються не тільки володінням спеціальними знаннями, уміннями, навичками, але й високим рівнем особистісної підготовки.

Окремі аспекти проблеми професійної діяльності та особистості психолога висвітлено у працях О. Ф. Бондаренка, А. А. Вербицького, Ж. П. Вірної, Н. М. Дідик, Л. В. Долинської, Н. Б. Іванцової, З. Г. Кісарчук, С. Д. Максименка, В. Г. Панка, Н. І. Пов'якель, Н. В. Чепелевої, Є. В. Чорного, Н. Ф. Шевченко. У роботах цих та інших авторів представлено освітньо-кваліфікаційні характеристики сучасного психолога, аналіз напрямків та особливостей професійної діяльності психолога, наукові розробки змісту, форм і методів підготовки практичних психологів, особливості професійно важливих якостей особистості практичних психологів, вимоги до їх рольової компетентності.

О. Ф. Бондаренко проаналізовано проблему професійно-особистісної підготовки психолога-практика. Автор зазначає, що подібна підготовка

повинна містити в собі чотири взаємопов'язані аспекти: початковий відбір професійно придатних кандидатів; побудову теоретичної моделі фахівця, яка має на увазі розробку стандартів, тобто норм і нормативів, вимог до особистості й діяльності практичного психолога; розробку змісту навчання і розвитку практичних психологів; вирішення проблеми професійного самовизначення спеціалістів (питання професійної ідентифікації) [0].

В. Г. Панком проаналізовано зміст підготовки практичних психологів, який має трирівневий розподіл: загально психологічний, спеціально психологічний та спеціалізація у певному виді практичної психології. Кожен окремих рівень підготовки психолога-практика повинен відрізнятися від інших специфічним способом організації та надання знань. Саме на рівні спеціалізації у конкретному виді практичної психології підґрунтям навчання стає життєва ситуація, а результатом в такому випадку являються конкретні практичні навички і вміння, володіння набором технік, технологій та професійних операцій. Під час процесу професіоналізації практичних психологів досягається не лише інтеріоризація спеціальних знань та вмінь, а також розвиток особливих структур свідомості, тобто, професійних «функціональних органів», професійно забарвленого «образу світу» з його професійними концептами та своєрідною системою відносин до дійсності та з нею [0]. Що стосується специфіки провідної діяльності практичного психолога, то її можна визначити через категорію співпереживання, сумісного проживання відрізків життя людини, її проблем і відчуттів, підсумком якого виступає співрозвиток, особистісне зростання, зростання культурної продуктивності. Завдяки сформованій у навчанні здатності до співпереживання, співрозвитку і співтворчості дає можливість психологу бути певним психологічним знаряддям для професійної роботи з клієнтами.

Система організації підготовки практичного психолога Н.В. Чепелевої може бути теоретичним та практичним розв'язанням проблеми фахової освіти. Дана система включає такі рівні: світоглядний, професійний, особистісний [0]. Відповідно на першому рівні стоїть завдання забезпечення засвоєння норм, вірців, правил поведінки, стійкої системи цінностей, яка б могла відповідати професійному етикету психолога. Другий рівень направлений на оволодіння необхідною системою знань, технологією практичної діяльності майбутнього психолога-практика, формування його психологічної культури. Метою третього рівня, як відзначає Н.В. Чепелева, є формування серед студентів професійно значущих якостей особистості, гуманістичної спрямованості, «діалогічності», як основного її елементу, здатності до професійної ідентифікації [0].

Н. Б. Іванцова виділяє комплементарні до особистості практичного психолога якості, які обумовлюють особистісне зростання клієнта в процесі індивідуальної та групової роботи: емпатія (К. Роджерс, П. П. Горностай, Т. І. Федюк), творчість, креативність (Н. І. Пов'якель, Т. С. Яценко та ін.), комунікативна компетентність (Р. Кеттелл, Є. О. Климов, О. Ф. Бондаренко, С. В. Васильківська та ін.), рефлексія (Г. С. Абрамова, О. О. Бодальов, Ж.

П. Вірна, Н. І. Пов'якель та ін.), діалогізм (А. Ф. Копйов, Н. В. Чепелева), соціальний інтелект (М. О. Амінова, М. В. Молоканов), емоційна стійкість (Л. П. Шумакова, І. Юсупов), аутентичність (К. Роджерс, Ф. Перлс), відкритість, теплота (Ю. М. Ємельянов, Г. Струпп, А. Сторр), несуперечлива, позитивна Я-концепція (Р. Мей) [0].

Аналізуючи визначення компетентності, слід відмітити, що в зарубіжній літературі трапляється трактування компетентності як компетентностей взаємодії. На думку М. Етея і Дж. Дарлі [0] компетентності взаємодії – здатності створення нових зразків виконання ролі шляхом зміни знайомих, здобутих під час практики прикладів, що сприяє діяльності в специфічних змінах ситуацій взаємодії.

Розкриття сутності компетентності у різних аспектах призвело до виникнення її різновидів: професійна компетентність, комунікативна компетентність, діалогічна компетентність, мовна компетентність, мовленнєва компетентність. Для вирішення проблем, які виникають в професійній діяльності психологів-практиків, необхідне оволодіння усіма видами компетентності, їх своєрідний сплав і визначення їх як фахівців.

За Дж. Равеном [0], компетентності властиві наступні характеристики: впевненість у собі, високий самоконтроль, адаптивність, відсутність відчуття безпорадності, схильність до розмірковувань у майбутньому, увага до проблем, пов'язаних із досягненням поставлених цілей, самостійність та критичність мислення, оригінальність, установка на взаємний вииграш та широта перспективи, наполегливість, довіра, відповідальність, терпимість у ставленні до різноманітних стилів життя оточуючих, розуміння плюралістичної політики, відсутність фаталізму.

Автор також підкреслює, що всі види компетентностей характеризуються: тенденцією до більш ясного розуміння цінностей та настанов щодо конкретної мети і контролю за власною діяльністю; залученням емоцій до процесу діяльності, пошуком та використанням зворотного зв'язку; прагненням до дослідження навколишнього середовища для виявлення його можливостей та ресурсів (як матеріальних, так і людських); знаннями того, як використовувати інновації; впевненістю у доброзичливому ставленні суспільства до інновацій.

У цілому компетентність, за Дж. Равеном, представлена низкою здатностей, причому деякі з них є спільними для всіх видів компетентностей: здатність приймати правильні рішення; здатність до спільної роботи заради досягнення мети; здатність спонукати інших людей працювати спільно заради досягнення поставленої мети; здатність слухати інших людей та брати до уваги те, що вони говорять; здатність вирішувати конфлікти та пом'якшувати розбіжності; здатність ефективно працювати як підлеглий.

Н. І. Пов'якель при характеристиці змісту професійної компетентності практичних психологів визначає її як інтегральну характеристику професіоналізму, що дозволяє визначити рівень підготовки та здатності

особистості ефективно розв'язувати професійні завдання та виконувати професійні обов'язки. Як наголошує Н.І. Пов'якель, професійна компетентність виступає мірилом професіоналізму і визначальним фактором, від якого залежить успіх в реалізації не тільки соціальних, але й виключно життєдіяльних функцій спеціаліста [0].

Соціальна компетентність особистості професіонала відображає міру конструктивності людини як суб'єкта соціальної взаємодії. На думку Л. А. Лазаренко, соціальна компетентність дозволяє орієнтуватись у будь-якій соціальній ситуації, приймати правильні рішення та досягати цілей. Соціальна компетентність розглядалась як особливий вид соціальної поведінки (Ю. Хабермас, В. Уайт), як фактор групового менталітету (А. Бандура, У. Мішель), як досягнення гармонійного балансу між прагненнями бути індивідуальністю та слідувати нормам та цінностям групи, що призводить до соціального успіху (Е. Грофман), як поєднання знань та переживань, пізнання та дії у важливіших аспектах соціалізації людини в онто- та професіогенезі (А. В. Брушлінський).

М. Dorfner описує соціальну компетентність як володіння когнітивними, емоційними моделями поведінки, які забезпечують успішність соціальної взаємодії [0]. М. Аргайл називає соціальну компетентність сплавом комунікативної та професійної і визначає такі її ознаки: соціальна сенситивність та точність соціальної перцепції, репертуар вмінь та навичок, значущих для професіоналу у даній області, здатність виражати заохочення та винагороду, які є суттєвими для соціальної ситуації взаємодії, стійкість, спокій та рівновага як альтернатива соціальної тривожності [0].

Л. А. Лазаренко, узагальнюючи вітчизняні дослідження соціальної компетентності, визначає її як операціональне поняття, здатність конструювати прогностичні моделі поведінки, уміння приймати та асимілювати вимоги сучасної соціальної реальності, а також здатність до рефлексії соціальної дійсності особистості [0]. На думку Н. В. Ляхової, соціальна компетентність особистості – інтегративна риса, що забезпечує позитивне ставлення до себе та іншого, заснована на визнанні суб'єктивності іншого і власної суб'єктності. Дане інтегративне особистісне утворення представлено наступним змістом: прийняття себе, адекватне оцінювання своєї особистості, самоконтроль поведінки і діяльності, особистісна рефлексія; прийняття іншої людини, визнання його суб'єктності, шановливе ставлення до іншого, комунікативна рефлексія [0].

Під соціально-психологічною компетентністю Т. В. Іванова розуміє ключові компетентності у спілкуванні, які визначаються об'ємом знань, характеристикою соціальних стосунків, мірою оволодіння соціально-перцептивними уміннями, пов'язаними з адекватністю сприйняття і розуміння людей. Основу соціально-перцептивної компетентності складають соціально-перцептивні здібності, які в міжособистісному сприйнятті проявляються в якості соціально-перцептивних умінь:

сприйняття себе через ідентифікацію з іншими, сприйняття інших через співвідношення з собою, сприйняття інших через результати їх діяльності, безпосереднє сприйняття зовнішнього вигляду інших, сприйняття інших через експлікацію власних внутрішніх станів тощо [0].

Для роботи практичного психолога виявляється необхідним оволодіння психосоматичної компетентності, яка розуміється як вмотивована здатність до актуалізованої у досвіді інтерпретації, корекції чи розвитку феноменів Я-тілесного [0].

Соціально-перцептивна та психосоматична компетентності у своєму зв'язку забезпечують практичного психолога сукупністю знань, умінь та навичок з психологічного супроводу розвитку Я-тілесного особистості. З метою емпіричного вивчення зв'язку цих двох компетентностей у майбутніх психологів нами був застосований наступний комплекс методик:

1. Тест соціального інтелекту Дж. Гілфорда та М. Саллівена [0].
2. Методика діагностики типу ставлення до тіла О. Б. Станковської [0].

Результати кореляційного дослідження подані у таблиці 1.

Таблиця 1

Взаємозв'язок показників соціального інтелекту та типів ставлення до тіла

Показники соціального інтелекту	Показники ставлення до свого тіла			
	Розвивальне	Контролююче	Відчужене	Бережливе
Загальний рівень соціального інтелекту	0,43	-0,12	-0,22	0,24

Встановлено, що загальний рівень соціального інтелекту, який характеризує високу міру розвитку соціально-перцептивної компетентності, передбачає розвивальне ставлення до свого тіла, тобто прагнення розвивати свої фізичні властивості, вдоскоконавлювати зовнішність, а також бережливе ставлення до тіла, яке включає прагнення піклуватись про тіло, добре ставитись до нього, запобігати ризику для тіла та здоров'я.

Низький рівень соціального інтелекту, що передбачає недостатній рівень розвитку соціально-перцептивної компетентності, характеризується контролюючим та відчуженим ставленням до тіла. Отже, недостатній рівень здатності до соціальної перцепції та розуміння причини та наслідки вчинків інших людей характеризує людей, які або нехтують проблеми свого тіла, або надто суворо ставляться до свого тіла, обмежуючи його потреби.

Висновки. Зв'язок соціально-перцептивної та психосоматичної компетентностей особистості практичного психолога розкривається у зв'язку соціального інтелекту зі ставленням до свого тіла, причому висока

міра його розвитку передбачає перевагу розвивального ставлення до свого тіла.

Література:

1. Аргайл М. Психология счастья / М. Аргайл. – Москва: "Прогресс", 1990 – С. 336.
2. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика / А. Ф. Бондаренко. – изд.3-е, испр. и доп. – М.: Независимая фирма «Класс», 2001. – 336с.
3. Иванова Т. В. Социально-перцептивная компетентность и ее развитие средствами рисованного юмора: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Т. В. Иванова. - Самара, 1999. - 210 с.
4. Иванцова Н. Б. Генеза професійної спрямованості практичного психолога: навч.-метод. посібн. / Н. Б. Иванцова. – К.:Видавничий Дім «Слово», 2013. – 344 с.
5. Лазаренко Л. А. Психологическая компетентность как детерминанта профессиональной успешности преподавателя высшей школы: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Л. А. Лазаренко; [Сев.-Кавказ. гос. техн. ун-т]. - Ставрополь, 2008. - 187 с.
6. Ляхова Н. В. Понятие социальной компетентности в работах зарубежных и отечественных ученых [Текст] / Н. В. Ляхова // Мир человека: материалы межвузовских психолого-педагогических чтений. – Красноярск, 2005. – Вып. 3. – С.140-141.
7. Панок В. Г. Зміст підготовки практичного психолога // Основи практичної психології: підручник / [В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.]. – К.: Либідь, 1999. – С.236 – 242.
8. Пов'якель Н. І. Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога: монографія / Н. І. Пов'якель. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. – 259 с.
9. Психосоматика: культурно-історичний підхід: Навч.-метод. посіб./ Т. Б. Хомуленко, І. О. Філенко, К. І. Фоменко, О. С. Шукалова, М. В. Коваленко – Х. 2015. – 264 с.
10. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Дж. Равен. – М.: Когито-Центр, 2002. – 396 с.
11. Станковская Е. Б. Структура и типы отношения женщины к себе в аспекте телесности: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.01. «Общая психология, психология личности, история психологии» / Елена Борисовна Станковская. — Москва, 2011. — 231 с.
12. Тест «Соціальний інтелект» Дж. Гілфорда [Режим доступу]: <http://psylab.info/>
13. Чепелева Н. В. Особистісна підготовка практикуючого психолога / Н. В. Чепелева // Основи практичної психології: підручник / [В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.]. К.: Либідь, 1999. – С.242 – 249.

14. Athey M. *Personality, roles and social behavior* / M. Athey, J. Darley; ed. By W. Ickes & E.S. Knowles. – N. Y., etc. : Springer, 1982. – 362p.

15. Dopfner M. *Hyperkinetische Storungen*. In F. Petermann (Hrsg.), *Lehrbuch der Klinischen Kinderpsychologie* (3. korr, Aufl., S. 165-217.). Gottingen: Hogrefe, 1998. – P. 236-274.

References:

1. Argayl M. *Psikhologiya schast'ya* / M. Argayl. – Moskva: "Progress", 1990 – S. 336.

2. Bondarenko A. F. *Psikhologicheskaya pomoshch': teoriya i praktika* / A.F. Bondarenko. – izd.3-ye, ispr. i dop. – M.: Nezavisimaya firma «Klass», 2001. – 336s.

3. Ivanova T. V. *Sotsial'no-pertseptivnaya kompetentnost' i yeye razvitiye sredstvami risovannogo yumora: dis. ... kand. psikholog. nauk: 19.00.05* / T. V. Ivanova. - Samara, 1999. - 210 s.

4. Ívantsova N. B. *Geneza profesíynoi' spryamovanosti praktichnogo psikhologa: navch.-metod. posíbn.* / N. B. Ívantsova. – K.:Vidavnichiy Díim «Slovo», 2013. – 344 s.

5. Lazarenko L. A. *Psikhologicheskaya kompetentnost' kak determinanta professional'noy uspehnosti prepodavatelya vysshey shkoly: dis. ... kand. psikholog. nauk: 19.00.07* / L. A. Lazarenko; [Sev.-Kavkaz. gos. tekhn. un-t]. - Stavropol', 2008. - 187 s.

6. Lyakhova N. V. *Ponyatiye sotsial'noy kompetentnosti v rabotakh zarubezhnykh i otechestvennykh uchenykh [Tekst]* / N.V.Lyakhova // *Mir cheloveka: materialy mezhvuzovskikh psikhologo-pedagogicheskikh chteniy.* – Krasnoyarsk, 2005. – Vyp. 3. – S.140-141.

7. Panok V. G. *Zmíst pídgotovki praktichnogo psikhologa // Osnovi praktichnoi' psikhologii' : pídruchnik* / [V. Panok, T. Titarenko, N. Chepeléva ta ín.]. – K.: Libíd', 1999. – S.236 – 242.

8. Pov'yakel' N. Í. *Profesíogenez samoregulyatsíi' mislennya praktichnogo psikhologa: monografiya* / N.Í. Pov'yakel'. – K.: NPU ím. M. P. Dragomanova, 2003. – 259 s.

9. *Psikhosomatika: kul'turno-ístorichniy pídkhíd: Navch.-metod. posíbn./T. B. Khomulenko, Í. O. Filenko, K. Í. Fomenko, O. S. Shukalova, M. V. Kovalenko – KH. 2015. – 264 s.*

10. Raven Dzh. *Kompetentnost' v sovremennom obshchestve: vyyavleniye, razvitiye i realizatsiya* / Dzh. Raven. – M.: Kogito-Tsentr, 2002. – 396 s.

11. Stankovskaya Ye. B. *Struktura i tipy otnosheniya zhenshchiny k sebe v aspekte telesnosti: dis. ... kand. psikholog. nauk : spets. 19.00.01. «Obshchaya psikhologiya, psikhologiya lichnosti, istoriya psikhologii»* / Yelena Borisovna Stankovskaya. — Moskva, 2011. — 231 s.

12. Test «Sotsíal'niy íntelekt» Dzh. Gílforda [Rezhim dostupu]: <http://psylab.info/>

13. Chepeléva N. V. *Osobistísna pídgotovka praktikuyuchogo psikhologa* / N.V. Chepeléva // *Osnovi praktichnoi' psikhologii' : pídruchnik* / [V. Panok, T. Titarenko, N.Chepeléva ta ín.]. K.: Libíd', 1999. – S.242 – 249.

14. *Athey M. Personality, roles and social behavior / M. Athey, J. Darley; ed. By W. Ickes & E. S. Knowles. – N. Y., etc. : Springer, 1982. – 362p.*

15. *Dopfner M. Hyperkinetische Storungen. In F. Petermann (Hrsg.), Lehrbuch der Klinischen Kinderpsychologie (3. korr, Aufl., S. 165-217.). Gottingen: Hogrefe, 1998. – R. 236-274.*